

راهکارهای تربیت دینی کودکان در عصر رسانه از منظر آیات و روایات

سمانه ناصری^۱

چکیده

رشد بی‌وقفه‌ی رسانه‌ها تأثیرات گوناگونی بر ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها گذاشته است. از جمله تأثیرپذیرترین قشر در ارتباط با عصر رسانه، کودکان هستند. امروزه، کمتر کودکی را می‌توان یافت که کار با رسانه‌های پیشرفته از جمله تلفن همراه و تبلت را نداند. اگر چه این اتفاق نشان از توانمندی‌های شناختی و انطباقی کودکان در مواجهه با فناوری‌های نوین دارد، اما به همان میزان می‌تواند برای خانواده‌ها خطر ساز و مشکل آفرین باشد. با توجه به این مهم و همچنین مد نظر قرار دادن این ویژگی انسان که فطرتاً موجودی اجتماعی است و نیاز پیوسته به ارتباط با جهان پیرامونش دارد، اهمیت نقش تربیتی و هدایتگری والدین در این فضا به خوبی روشن است. نوشتار حاضر به روش تحقیق کتابخانه‌ای و توصیفی تحلیلی است، و هدف از آن ارائه راهکارهای تربیت دینی کودکان در عصر رسانه از نگاه آیات و روایات می‌باشد تا آنها را در اختیار والدین و همه‌ی کسانی که به نوعی با پرورش این قشر آینده‌ساز در ارتباطند، قرار دهد. بنابراین والدین امروز، ضمن حفظ ارزش‌های دینی و صیانت از گوهر پاک فطرت کودکانه لازم است آگاهی‌های خود را نسبت به راهکارهای تربیتی در این فضا توسعه دهند تا بتوانند عناصری سالم و نقش آفرین به جامعه بشری هدیه کنند.

واژگان کلیدی: رسانه، عصر رسانه، تربیت دینی، تربیت رسانه‌ای، تربیت کودکان

^۱ طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه تخصصی زینبیه _ ۰۹۰۱۴۱۳۷۵۹۷

۱. مقدمه

انسان همواره در تعامل با تمایلات درونی و محرک‌های محیطی قرار دارد و رفتار او محصول همین تعاملات است. یکی از امیال بنیادین مشترک در همه‌ی انسان‌ها، میل به زندگی اجتماعی می‌باشد که در همه‌ی مراحل رشد، از کودکی تا سالمندی، به‌عنوان نیازی فطری مطرح می‌شود. همزمان با گسترش و پیشرفت جوامع انسانی، تعاملات انسانی هم دستخوش تغییرات زیادی شده و اشکال گوناگونی را به خود گرفته‌اند. در جوامع مدرن، رسانه‌ها به‌عنوان ابزارهای ارتباط اجتماعی، نقشی حیاتی در زندگی بشر دارند و لذا بررسی اثرات این رسانه‌ها بر فرایندهای تربیتی به‌ویژه در دوران کودکی، از اهمیت بالایی برخوردار است، چرا که کودکان به دلیل سرعت یادگیری و حساسیت‌های روانی - اجتماعی بالاتر نسبت به سایر گروه‌های سنی، در برابر فضای رسانه‌ها انفعال بالاتری از خود نشان می‌دهند. از طرفی سرمایه‌گذاری در تربیت کودکان عصر رسانه، یک سرمایه‌گذاری دو سوپیه سودمند است: زیرا تربیت صحیح از یک سو، فرد را به انسانی سالم و متعالی تبدیل می‌کند و از سوی دیگر، نیروی انسانی کارآمد مورد نیاز را بعنوان موتور توسعه‌ی اجتماع، فراهم می‌آورد. از آنجایی که حقیقت فضای رسانه کنونی، می‌تواند آسیب‌زا و تهدیدآفرین باشد گاه دیده می‌شود برخی والدین برای حفاظت فرزند خویش از خطرات، رویکردهایی محدودکننده یا خشونت‌آمیز به کار می‌گیرند؛ رفتارهایی که می‌تواند منجر به عقب‌ماندگی علمی، فردی، اجتماعی و هم‌چنین، کاهش فرصت‌های یادگیری در کودکان شود. بنابراین ضرورت دارد والدین و مربیان، با اصلاح رفتار و تقویت آگاهی، مهارت‌های تربیت کودکان در عصر رسانه را فراگیرند و به شکل‌گیری تربیت دینی و اخلاقی آنها همت گمارند. این مقاله کوشیده است با تکیه بر آیات و روایات نقشه‌ای تربیتی ترسیم کند تا والدین، مربیان و دیگر کسانی که هدایتگر کودکان در مسیر تقوا و سعادت هستند، از آن بهره‌مند شوند. هدف اصلی، ارائه‌ی چارچوب‌های نظری و عملی مبتنی بر اصول دینی است تا کودکان عصر رسانه، هم از آسیب‌های احتمالی مصون بمانند و هم اخلاق رسانه‌ای و رشد دینی را فراگیرند. پژوهش حاضر چند محور کلیدی را بیان می‌کند:

نخست، الگوسازی والدین در رفتار رسانه‌ای برای تربیت نسل متعالی و اثرگذار؛ دوم، ایفای نقش مدیریت سازنده بر رفتار رسانه‌ای کودکان؛ سوم، برقراری تعادل میان دنیای حقیقی و مجازی کودکان از طریق سازوکارهای ارتباطی مؤثر و منظم از جمله جلسات خانوادگی پیوسته و هدفمند، ایجاد فعالیت‌های مشترک، پاسخگویی به نیازها و تقویت پایه‌های تربیت دینی.

روش پژوهش حاضر استخراج اصول تربیتی عصر رسانه از آیات و روایات است و انتظار می‌رود با اجرای این چارچوب‌ها و مداومت به آن، بتوان نسلی آگاه، قوی، هدفمند، کارآمد و متخلق به اخلاق دینی، تربیت کرد. لازم به ذکر است به دلیل وجود چالش‌های اجرایی مانند تفاوت‌های نسلی، محدودیت‌های دسترسی به منابع، و فشارهای تهاجمات رسانه‌ای، مقاله بطور ویژه بر ضرورت سعه صدر والدین و مربیان، و لزوم سرمایه‌گذاری بلند مدت با پایداری مستمر در این مسیر، تأکید می‌کند.

آنچه در این مقاله مورد پژوهش قرار میگیرد :

- از منظر آیات و روایات چه راهکارهای نظری در رابطه با تربیت دینی کودکان عصر رسانه وجود دارد؟
 - از منظر آیات و روایات چه راهکارهای عملی در رابطه با تربیت دینی کودکان عصر رسانه وجود دارد؟
- در رابطه با راهکارهای تربیتی کودکان در عصر رسانه پژوهش هایی در قالب مقاله صورت گرفته است که از جمله میتوان به موارد زیر اشاره کرد :

« راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه های قرآن و سیره رضوی »^۱ که تأکید دارد فضای مجازی به عنوان محیط جدید تربیتی بسیار گسترده ، نامحدود و غیرقابل کنترل ، دارای چالشهای متعددی مانند خطرات فرهنگی و اخلاقی است. نظارت خانواده ها و همراهی آنان با فرزندان ، تولید محتوای دینی متناسب و آموزش سواد رسانه ای از جمله مهم ترین راهکارها برای تقویت تربیت دینی در این محیط است . « تأثیر رسانه بر تربیت و رشد دینی کودکان و نوجوانان »^۲ که بیان می دارد رسانه ها علاوه بر نقشی که در شکل دهی به فرهنگ و ارزشهای دینی جامعه دارند ، معضلات و چالشهایی را نیز ایجاد کرده اند . استفاده نادرست و بدون مدیریت رسانه می تواند به تخریب ارزشهای دینی منجر شود بنابراین مدیریت رسانه و ارتقای سواد رسانه ای خانواده ها و کودکان برای مقابله با اثرات مخرب رسانه و هدایت صحیح تربیتی رسانه ای ضروری است . « تلویزیون و تربیت دینی کودکان »^۳ که در تلاش است تا به نقش رسانه ها بویژه تلویزیون در تربیت دینی کودکان بپردازد.

در حالیکه این مقاله بطور اخص ، به بررسی راهکارهای تربیت دینی کودکان در عصر رسانه از منظر آیات و روایات پرداخته است .

۲. مفهوم شناسی

پیش از آنکه به بررسی راهکارهای تربیت دینی کودکان در عصر رسانه از منظر آیات و روایات بپردازیم ، شایسته است توجهی به مفاهیم تربیت دینی ، کودک ، و رسانه ، در لغت و اصطلاح داشته باشیم :

۲-۱- تربیت دینی

^۱ شاهمرادی ، کاظمی، نوروزی ، پاییز ۱۳۹۶.

^۲ معنوی، پاییز ۱۴۰۳.

^۳ شریف زاده ، تیر ۱۳۹۸.

با توجه به کتب لغت درمی یابیم واژه « تربیت » دارای سه ریشه است و از همین جهت معانی متعددی در لغت دارد از جمله ؛ نمو پیدا کردن^۱، دگرگون شدن تدریجی ، گام به گام و پیوسته هر چیز تا رسیدن به فرجام نیکو^۲، بالفعل رساندن استعداد های بالقوه یک شیء و پروردن آنها^۳ و در اصطلاح یعنی تعدیل غرایز در جهت رساندن انسان به هدف نهایی خود که قرب الهی است . توجه به این نکته نیز لازم است که در تعریف تربیت باید بین نگاه اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان تفکیک قائل شد زیرا مبانی ، روش ها ، غایات و اهداف تربیت در نزد این دو گروه تفاوت هایی دارد. از جمله اینکه در اندیشه غیردینی غالباً از روش های بیرونی استفاده می شود (عواملی که از بیرون بر تربیت شونده اثر می گذارند) و عموماً معتقدند فرایند یادگیری بر اساس تاثیرات تجربی و فیزیولوژیکی انجام می شود و فطرت نقشی در تعلیم و تربیت ندارد.^۴

تربیت دینی دو معنا دارد : معنای عام و معنای خاص. معنای عام عبارت است از آموزش و پرورش فرد به گونه ای که شخصیت او با شخصیت مطلوب قرآنی همگون شود و بشود او را مسلمان واقعی خواند که شامل همه ابعاد شخصیت (اعتقادی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، و ...) می شود. تربیت دینی به معنای خاص ، تربیت ایمانی است. یعنی فراهم آوردن شرایطی که ایمان متربی تقویت شود و جایگاه خود را در کل هستی بیابد . و چون ایمان دو بعد درونی (ارتباط قلبی با خالق جهان) و بیرونی (عمل براساس آن ارتباط) دارد ؛ پس تربیت دینی هم در معنای خاص شامل پرورش هر دو بعد ایمانی انسان است.^۵

در نگاه دین تربیت عبارت است از عملی که با هدف رشد الهی ، طهارت ، حیات طیبه ، عبادت ، تقوی ، قرب ، رضوان ، تزکیه و تهذیب^۶، و هم چنین اصلاح رابطه انسان با خودش، طبیعت ، جامعه ، تاریخ و ... صورت می گیرد . به بیانی جامع تر ، تربیت دینی عبارت است از عملی که قوای جسمانی و روانی و عقلی انسان را شکوفا سازد تا آن قوا با نظام و سازمان ویژه ای با استمداد از درون و بیرون و به نسبت کوشش های صورت گرفته ، به میزان توانایی و استعداد های خود رشد و پیشرفت نماید.^۸

۲-۳- کودک

^۱ ابن منظور، لسان العرب ، ج ۱۴، ص ۳۰۵.

^۲ الراغب الاصفهانی، مفردات ، باب الرء ، ص ۳۳۶ .

^۳ مطهری ، تعلیم و تربیت در اسلام ، ص ۴۳ .

^۴ آلبرت باندورا ، نظریه های یادگیری، ص ۱۲.

^۵ زارعان ، تربیت دینی؛ تربیت لیبرال.

^۶ باقری ، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی ، ص ۵۳ .

^۷ دلشاد تهرانی ، سیری در تربیت اسلامی ، ص ۷۷.

^۸ حجتی ، اسلام و تعلیم و تربیت ، ص ۱۰.

تعریف کودک از نظر علمی، روانشناسی غربی و دینی در برخی از جنبه‌ها اشتراک و در برخی جنبه‌ها افتراق دارند. اشتراک هر سه دیدگاه حساسیت، آسیب‌پذیری، و نیاز به حمایت در کودکان است. و افتراقات عبارتند از تمرکز بر جنبه‌های بیولوژیکی در تعریف علمی، تاکید بر ملاحظات رشدی و اجتماعی در روانشناسی غربی، و تاکید بر جنبه‌های فطری و اخلاقی در تعریف دینی. لازم به ذکر است با توجه به تقسیم‌بندی‌های متعددی که در مورد تعیین رده سنی کودکان وجود دارد، و نظر به ممنوعیت کامل استفاده از رسانه‌ها برای کودکان زیر ۲ سال، لذا قشر هدف در این پژوهش، کودکان ۲ تا ۸ سال می‌باشند.

۲-۴- رسانه

رسانه در لغت به معنای رساندن، و در اصطلاح به هر وسیله‌ای گفته می‌شود که فرستنده از طریق آن، پیام، اطلاعات، اخبار، ایده‌ها و افکار را به گیرنده منتقل کند رسانه نامیده می‌شود و نیز شامل تمام ابزارهایی هستند که به انتشار اطلاعات در سطح وسیع می‌پردازند، از جمله روزنامه، تلویزیون، رادیو، اینترنت و ... کار رسانه، جمع‌آوری، پردازش و انتشار اطلاعات در زمینه‌های مختلف است که به اقسام الکترونیکی، دیداری، شنیداری، مجازی یا مکتوب تقسیم می‌شود. همچنین، رسانه نقش مهمی در شکل‌گیری افکار عمومی، ایجاد فضای گفت‌وگو و انتقال فرهنگ دارد و علاوه بر انتقال پیام، برقرارکننده جریانی مداوم از ارتباطات است.^۱

۲-۵- عصر رسانه

عصر رسانه به دو دوره کلی قابل تمایز است:

عصر اول رسانه، که به دوران رسانه‌های یک‌طرفه و محدود مانند رادیو، تلویزیون و تلفن اطلاق می‌شود که در آن تولیدکنندگان پیام محدود و ساختار ارتباطی دموکراتیک تلفن بود. این عصر ویژگی‌هایی مانند ارتباط مستقیم و محدود با مخاطب داشت و این رسانه‌ها بیشتر پیام‌ها را از بالا به پایین انتقال می‌دادند.

عصر دوم رسانه، عصر اطلاعات، عصر دیجیتال، عصر رسانه‌های نوین یا عصر سایبرنتی، همگی الفاظی هستند که بر یک معنای مشترک دلالت دارند و آن، دوره تاریخی معاصر است که از اواسط قرن بیستم آغاز شد و با ظهور اینترنت و فناوری‌های الکترونیکی ارتباطی مشخص می‌شود. در این عصر رسانه‌ها چندطرفه، تعاملی و گسترده شده‌اند؛

^۱ یعقوبی، مومن، بررسی فقهی وظائف خانواده در تربیت رسانه ای فرزندان، نشریه مطالعات فقه و حقوق رسانه، بهار و تابستان ۱۴۰۳.

نتیجه‌گیری

قدرت رسانه‌ها در عصر امروز، غیرقابل انکار است. به جای نادیده انگاری، چاره‌ای نداریم جز آنکه آن را با هوشمندی بپذیریم و در آن مؤثر واقع شویم. عصر رسانه آمیخته‌ای از فرصت‌ها و تهدیدهاست و کودکان به عنوان اثرپذیرترین قشر در مواجهه با عصر جدید، نیازمند توجه و رسیدگی مضاعف هستند. بنابراین نیاز به تربیت و بطور اخص تربیت دینی، در این فضا بیش از پیش احساس میشود. آموزه‌های بلند تربیتی دین جامع اسلام که در هر دوران و شرایطی قابلیت انطباق و اجرا دارند، در عصر رسانه نیز میتوانند بهترین راهکارها را پیرامون تربیت دینی کودکان ارائه دهند. والدین و مربیان کودک در عصر رسانه لازم است با نگاهی نو به موضوع تربیت دینی، آگاهی‌ها و مهارت‌های تربیتی خود را ارتقا داده و به یادگیری راهکارهای دینی منطبق بر شرایط حال، همت گمارند. در این مقاله نگارنده سعی کرده است راهکارهایی را از منظر آیات و روایات برای تربیت دینی کودکان عصر رسانه ارائه دهد اما قطعاً آموزه‌های بیشتری از دین مبین قابل استنباط است که همت سایرین را می‌طلبد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

الف. کتب عربی

۱. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل ، مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، بيروت، لبنان، ۱۴۰۸ ه.ق، نوبت چاپ : ۱، ج ۱۵.
۲. الراغب الاصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، دارالشاميه، بيروت، لبنان، ۱۴۱۲ ه.ق، نوبت چاپ : ۱.
۳. محمد بن يعقوب بن اسحاق كليني رازی، الكافي، دارالكتب الاسلاميه. طهران. ۶۷. نوبت چاپ : الثالثه .
۴. ابن منظور، لسان العرب، نشر ادب الحوزه، ۱۴۰۵ ه.ق، ج ۶.
۵. ابن ابی الحديد، شرح نهج البلاغه، ناشر مؤسسه إسماعيليان للطباعة والنشر والتوزيع، ج ۲۰.
۶. حسين بن موسى بن بابويه قمی، الامالی، مركز الطباعة والنشر في مؤسسه البعثة، ۱۴۱۷ ه.ق، نوبت چاپ : الاول.
۷. مازندرانی، محمدصالح بن احمد، شرح الكافي، ناشر الاسلاميه، طهران، ايران، ۱۳۸۲ ه.ق، نوبت چاپ : ۱، ج ۲.
۸. محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی، بحارالانوار، ۱۴۰۳، ۱۹۸۳ م، دارإحيا التراث العربی، بيروت، لبنان، چاپ : الثالثه، ج ۱۱۰.
۹. محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی، بحارالانوار، مؤسسه الوفاء، بيروت، لبنان، ۱۴۰۳، ج ۱.
۱۰. القاضي النعمان المغربي، دعائم الاسلام، دارالمعارف، القاهرة، ۱۹۶۳ م، ج ۱.
۱۱. السيد البروجردی، جامع احاديث الشيعة، منشورات مدينه العلم، آية الله العظمى الخوئي، قم، ايران. ۱۴۰۷، ج ۱۳.
۱۲. الشيخ الكليني، الكافي، دار الكتب الإسلامية، طهران، ۱۳۶۵ ش، چاپ : الرابعه، ج ۲.

ب. کتب فارسی

۱. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، نشر آثار استاد مطهری، ۱۳۹۰، چاپ : ۷۳.
۲. باندورا، آلبرت، نظریه های یادگیری، ترجمه : ماهر، فرهاد، نشر راهگشا، تهران.
۳. باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، مدرسه، ۱۳۸۵، چاپ : سیزدهم.

۴. دلشاد تهرانی ، مصطفی ، سیری در تربیت اسلامی ، تهران ، نشر و تحقیقات ذکر ، ۱۳۸۰، چاپ : چهارم.
۵. حجتی ، سید محمد باقر ، اسلام و تعلیم و تربیت ، تهران ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، ۱۳۸۵.
۶. گروه نویسندگان، تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر ، قم ، مؤسسه امام خمینی ، ۱۳۸۸، چاپ : اول .
۷. پاستر ، مارک ، عصر دوم رسانه ها ، ترجمه : صالحیار ، غلامحسین ، ایران ، ۱۳۷۸ .
۸. مکارم شیرازی ، ناصر ، اخلاق در قرآن ، مدرسه الإمام علی بن أبی طالب (ع) ، ایران ، قم ، ۱۳۷۷ ، چاپ : ۱ ، ج ۳ .
۹. ابن میثم ، شرح نهج البلاغه ، نشرالکتاب ، تهران ، ایران ، ۱۴۰۴ ه.ق ، نوبت: ۲ ، ج ۵ .
۱۰. انصاریان ، حسین، دارالعرفان ، قم ، ایران ، ۱۳۹۸ ، چاپ : ۳ ، ج ۷ .
۱۱. علی بن حسین بن شعبه ، تحف العقول ، ترجمه : کمره ای ، محمدباقر ، مصحح : غفاری ، علی اکبر ، تهران ، ایران ، ۱۳۷۶ ، انتشارات کتابچی ، نوبت : ۶ .
۱۲. الآمدی ، عبد الواحد ، غررالحکم و درر الکلم ، مترجم : انصاری ، ج ۲ .
۱۳. الآمدی ، عبد الواحد ، غررالحکم و درر الکلم ، مترجم : محلاتی ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، ایران ، ۱۳۷۸ ه.ش، چاپ : ۲ ، ج ۲ .
۱۴. حائری شیرازی ، محیی الدین ، کودک و تربیت دینی ، دفتر نشر معارف .
۱۵. مشکینی اردبیلی ، علی ، تفسیر روان ، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث ، قم ، ایران ، ۱۳۹۲ ه.ش ، نوبت چاپ : ۱ ، ج ۸ .
۱۶. طباطبائی، سیدمحمدحسین، تفسیر المیزان ، مترجم : سیدمحمدباقر موسوی همدانی ، دفتر انتشارات اسلامی وابسته بجامعه مدرسین حوزه علمیه قم ، ج ۲ .
۱۷. طباطبائی، سیدمحمدحسین، تفسیر المیزان ، مترجم : سیدمحمدباقر موسوی همدانی ، دفتر انتشارات اسلامی وابسته بجامعه مدرسین حوزه علمیه قم ، ج ۴ .
۱۸. غضنفری ، علی ، نهج الفصاحه ، ناشر عصر غیبت ، قم ، ایران ، ۸۶ ه.ش ، چاپ : ۱ .
۱۹. قرائتی ، محسن ، تفسیر نور ، مرکز نشر فرهنگی درسهایی از قرآن ، بهار ۱۳۸۸ ، چاپ : اول ، ج ۴ .

ج. مقالات

۱. رمضانی، فاطمه، نجفی، محمد، استنباط اصولی از قرآن و نهج البلاغه در راستای تربیت کودک با تأکید بر بعد اجتماعی، نشریه بانوان شیعه، بهار و تابستان ۱۳۹۱، شماره ۲۸.
۲. موسوی جزایری، سیدعلی، انواع رویکردهای تربیت رسانه ای، نشریه رهیافت اندیشه، پائیز ۱۴۰۲، شماره ۷.
۳. رحیمی طالخونچه، غلامرضا، تقی پور، فائزه، اعتباریان خوراسگانی، اکبر، بازآفرینی مدل تربیت رسانه ای مبتنی بر آموزه های تربیتی قرآن کریم، نشریه قرآن فرهنگ و تمدن، پائیز ۱۴۰۲، شماره ۱۳.
۴. یعقوبی، سید علی اصغر، مومن، رقیه السادات، بررسی فقهی وظائف خانواده در تربیت رسانه ای فرزندان، نشریه مطالعات فقه و حقوق رسانه، بهار و تابستان ۱۴۰۳، شماره ۱.
۵. فاطمی، سیدمحمد، تربیت رسانه ای در عصر اطلاعات و چالش های فراروی آن، نشریه پوشش در آموزش علوم انسانی تابستان ۱۳۹۷، دوره چهارم، شماره ۱.
۶. محمدی نویسی، فاطمه، تربیت کودک از نگاه نبوی، نشریه فرهنگ کوثر، زمستان ۱۳۸۶، شماره ۷۲.
۷. معین، خدیجه، راهکارهای تربیت قرآنی در شکوفایی انسان، نشریه قرآنی کوثر، نیم فصل دوم زمستان ۱۳۸۷ و نیم فصل اول بهار ۱۳۸۸، شماره ۳.
۸. کرباسیان، قاسم، رسانه و تربیت جوان، نشریه مطالعات اجتماعی و رسانه، زمستان ۱۳۹۱، سال اول، شماره ۲.
۹. حر، سیدحسین، روشها و سیره ی تعلیم و تربیت قرآنی حضرات معصومین علیهم السلام، نشریه قرآنی کوثر، بهار ۱۳۹۵، شماره ۵۷.
۱۰. عباسجو، مصطفی، نقش رسانه در تربیت فرزند و معیار و میزان استفاده از رسانه برای کودکان، همایش پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران، مجموعه مقالات دوازدهمین کنفرانس بین المللی پژوهشهای مدیریت و علوم انسانی در ایران (بین المللی).
۱۱. اصلی بیگی، مریم، نقش طلبه تراز انقلاب در تربیت دینی فرزندان از پیش تولد تا دبستان در اندیشه رهبری، نشریه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، زمستان ۱۴۰۲، شماره ۶.
۱۲. سیده فاطمه شاهمرادی، ابوالفضل کاظمی، مجتبی نوروبی، راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه های قرآن و سیره رضوی، سال پنجم، شماره نوزدهم، پاییز ۱۳۹۶.

۱۳. معنوی ، فاطمه ، تاثیر رسانه بر تربیت و رشد دینی کودکان و نوجوانان ، همایش بین المللی
پداگوژی و اسپرانتولوژی ، پاییز ۱۴۰۳.
۱۴. شریف زاده ، حکیمه السادات ، تلویزیون و تربیت دینی کودکان ، تیرماه ۱۳۹۸.
۱۵. زارعان ، تربیت دینی؛ تربیت لیبرال.

د . وبسایت

۱۶. farsi.khamenei.ir